

Apua kansallisen tragedian ymmärtämiseen

■ SEIKKO ESKOLA

Marko Paavilainen: *Murhatut veljet. Valter, William ja Ivar Thomén elämä ja kuolema.* Kustannusosakeyhtiö Siltala 2016.

Dosentti Marko Paavilainen on kirjoittanut yhdestä perhetragediasta tutkimuksen, joka auttaa ymmärtämään pian sata vuotta täyttävän Suomen itsenäisyyden alkuvaihetta. Kohteena on jo nuorena merkittävän elämäntyön tehneitten kolmen Thomé-veljeksien surmaaminen punakapinan ensi päivinä ja sitä seuranneet tapahtumat.

Arkkitehdit Valter (s. 1874) ja Ivar (s. 1882) sekä metsänhoitaja William (s. 1880) Thomé olivat kasvaneet Alajärvellä Etelä-Pohjanmaalla ruotsinkielisen metsänhoitajaisän kruununtorpassa. Siellä he olivat omaksuneet vahvan eteläpohjalaisen identiteetin, oppineet hyvin suomenkielen, saaneet kosketuksen maatalousväestöön ja

ajan uskonnollisiin herännäisliikkeisiin. Oppikoulun he kävivät Oulun ruotsinkielisessä lyseossa. Neljäntenä veljessarjaan kuului vielä merkittävä taidemaalari Verner (1878–1953).

Valter opiskeli Teknillisessä korkeakoulussa arkkitehdiksi samaan aikaan kuin suuret tähdet Herman Gesellius, Armas Lindgren ja Eliel Saarinen. Hän ja Karl Lindahl voittivat vuonna 1900 jugendtyylisellä ehdotuksellaan arkkitehtikilpailun Polyteknikkojen talosta Helsingin Lönnrotinkadulle. Kaksikon seuraava suuri työ oli Otavan toimitalo Uudenmaankadulle. He olivat myöhemmin myös kärkisijoilla Helsingin rautatieaseman kilpailussa, jonka Eliel Saarinen voitti.

Pian oman toimiston perustanut Valter nousi aikakautensa kärkiarkkitehtien joukkoon ja sai runsaasti töitä suurliike-elämältä, erityisesti Serlachiukselta ja Ahlströmiltä. Toimistoon liittyi myös hiljattain valmistunut nuorin veli Ivar. He voittivat vuonna 1916 Stockmannin tavaratalosta järjestetyn arkkitehtikilpailun. Lähes tyhjästä lähtenyt Valter kuului nyt Helsingin suurituloisiin. Ivar valittiin 1917 Hämeenlinnan kaupunginarkkitehdiksi.

Yhtä hyvin menestyi metsänhoitaja Williamin yritys W. G. Thomés Skogsbyrå – W. G. Thomén Metsätoimisto. Sotakäynnin synnyttämä talouden korkeasuhdanne tuotti runsaasti tilauksia. Williamin hyvää asemaa osoittaa myös, että Oskari Tokoin senaatti kutsui hänet keväällä 1917 jäseneksi valtion metsäkomiteaan tekemään ehdotusta valtion metsien hoidosta yhdessä muiden muassa A. K. Cajanderin kanssa. William

oli myös mahtavan paperiyhtiön G. A. Serlachius Oy:n johtokunnan jäsen. Loppukesällä 1917 hän teki Gösta Serlachiuksen toimeksiannosta matkan Kaukasukselle tutustua sikäläisten metsävarojen luomiin mahdollisuuksiin.

Kaiken kaikkiaan veljekset, ”Bröderna Thomé”, olivat saavuttaneet tunnustetun aseman Helsingin seurapiireissä. Valter ja Ivar olivat jo perustaneet perheen. William oli kesällä 1917 kihlautunut Märta von Bornin kanssa. Morsiamen isä oli johtavia ruotsinkielisiä poliitikkoja ja Sarvilahden kartanon paroni Viktor von Born. Yhdessä veljekset olivat vuoden 1913 alussa ostaneet Kirkkonummelta Medvastön kartanon. Siitä oli muodostunut suvun keskuspaikka.

Katastrofi

Syky 1917 oli Helsingissä levoton. Sisäpoliittisen jännityksen ohella, ja pahemminkin, vaikutti kurinsa menettänyt ja päällystöstään vähät välittävä venäläinen sotaväki. Heitä oli enemmän kuin 20–50-vuotiaita suomalaisia miehiä. Marraskuun suurlakko lukuisine murhineen kärjisti tilanteen. Venäläisten sotilaitten kanssa veljeilleet radikaalit saivat otteen lokaan vaalit hävinneessä sosiaalidemokraattisessa puolueessa. Se johdatti 27. tammikuuta 1918 aloitettuun kapinaan.

Tilanteen kärjistyminen oli saanut William Thomén päättämään, että kesäksi sovittut häät oli järjestettävä heti. Polterabend oli ehditty juuri viettää, kun kapina seuraavana päivänä julistettiin. Kapinan toisena päivänä vietettiin pienessä piirissä Märta von Bornin ja Williamin häitä.

Veljekset olivat päättäneet, et-

tä Helsinki oli jätettävä ja heidän on pyrittävä punaisen alueen ulkopuolelle muodostumassa oleviin valkoisiin joukkoihin. Heihin liittyi myös nuori arkkitehti Väinö Hollo ja kolme miestä Williamin metsätoimistosta. Joukko onnistui 30.1. välttämään punaisten vartijat ja hiihtämään ulos Helsingistä Medvastöön.

Sieltä lähdettiin kolmella reellä tavoittelemaan valkoisia, jotka olivat jossakin Pori–Tampere-linjan takana. Kirkkonummen jälkeen matka jatkui Vihdin suuntaan. Tarkoituksena oli ohittaa tämän vasemmistolaisen pitäjän keskus. Se ei kuitenkaan onnistunut, sillä lähellä Nummelan asemaa kohdattiin aamun hämärissä punakaartin vartiomiehiä. He veivät herraseurueen esikuntaansa työväentaloon. Siellä heitä kuulusteli paikallisen työväenyhdistyksen johtaja puuseppä Edvard Helle. Hän oli maltillista linjaa edustava kansanedustaja, myöhemmän keskeisen sosiaalidemokraattisen vaikuttajan Veikko Helteen isä.

Tilanne muuttui, kun paikalle ilmestyi Hyvinkäältä punakaartin lentävä osasto. Se oli vähän aikaisemmin kohdannut toisen Helsingistä valkoisia kohti lähteneen ryhmän. Näitä yhdeksää miestä johti yliopiston amanuenssi, filosofian tohtori Holger Rancken. Hyvinkäältä tulleet ottivat heidät kiinni ja ampuivat jokaisen.

Saavuttuaan Nummelan työväentalolle lentävä osasto vaati Thomé-ryhmän vankeja haltuunsa. Edvard Helle kieltäytyi viitaten kansanvaltuuskunnan määräyksen ja siihen, että hyvinkäläisillä ei ollut mitään tekemistä vangittujen kanssa. Lentävät uhkasivat nyt Hellettäkin syyttäen tätä ”herrojen

kätyriksi”. Paikallinen demarijohtaja joutui suorastaan pakenemaan. Vangit otettiin mukaan. Noin kilometrin matkan jälkeen vangit ammuttiin.

Tämän nuorista miehistä koostuneen lentävän ryhmän johtajana oli hyvinkäläinen 25-vuotias sähkömies Lauri Kara. Hän oli komea mies, paikkakunnalla arvostettu, mutta myös kovista otteistaan tunnettu urheilija. Nämä lentävät osastot olivat valiojoukkoja. Niiden tehtävä oli varmentaa punaista valtaa vallankumouksen alueilla.

Eliittiyksikkönä sotaan lähtenyt lentävä osasto muuttui Karan johdolla murharyhmäksi, joka murhasi ja rosvoisi mielensä mukaan kuuntelematta punaisten johtajia ja kumousta johtavan Helsingin kansanvaltuuskunnan mielipidettä.

Näitä vallankumouksellisia anarkisteja oli punakaartin joukoissa useita muitakin. Eräs tapaus sattui juuri samoina päivinä Kangasalan Suinulassa. Siitä tiedon saatuaan punaisten yleisesikunta kielsi kaikenlaisen väkivallan vankeja kohtaan. Se jäi kuitenkin kauniiksi sanoiksi, koska esikunnalla ei ollut voimaa panna määräystä käytäntöön.

Nämä kiellot eivät vakuuttaneet valkoisia. Heille kaikki punaiset olivat samaa joukkoa. Osastojen teot nimenomaan näyttivät edustavan koko vallankumousliikettä.

Kuva punaisten väkivallasta tuli valkoisille yhä karmeammaksi, kun surmattujen ruumiita tuotiin Helsinkiin haudattaviksi. Niiden välipitämätön siirtely ja hautaaminen ensin märkään suohon oli jättänyt ruhjeita ja jälkiä, jotka tunnustettiin kidutukseksi ja räökkäykseksi vaikka mitään sellaista ei olisi tehtykään.

Seurauksia

Punaisessa Suomessa ei ilmestynyt muita kuin ”punaisia” lehtiä, joiden tietoja valkoiset eivät ottaneet vakavasti. Radiotahan ei vielä silloin ollut. Sen sijaan jatkuvasti paisuvia huhuja väkivallanteoista kulki runsaasti. Kun valkoisten lehdet lopulta pääsivät ilmestymään, ne täyttyivät vastapuolen julmuuksien kuvailusta. Tähän valkoiset voittajat sitten reagoivat, ei myöhemmän tutkimuksen numeroihin väkivallanteoista.

Tällainen historian sattuma, hyvin tunnettujen ja arvostettujen Thomé-veljesten surmaaminen, antoi Hyvinkään nuorten miesten toimille suuren merkityksen. Väkivallanteot nähtiin valkoisessa Suomessa elimelliseksi ja suunnitelmalliseksi osaksi punaisten sodankäyntiä, jonka tarkoituksena oli pelottaa ja eliminoida vastustajia.

Tässä oli taustaa sodan jälkeiselle jyrkälle reaktiolle. Tapahtuessa juuri sodan alussa Thoméitten murha vahvisti heti kuvaa punaisten brutaalista väkivallasta. Hehän eivät edes olleet olleet poliittisia vaikuttajia. Tapaus herätti erityisesti vihaa ruotsinkielisten piirissä, kun molemmat Vihdissä samaan aikaan surmatut ja valkoisten puolelle pyrkinneet ryhmät olivat ruotsinkielisiä.

Tämä näkyi erityisesti valkoisten kenttäoikeuksien toimissa. Noin kolmessa viikossa surmattiin Vihdissä sellaisen päätöksellä viitisenkymmentä punaista, kaikkiaan enemmän kuin sata. Myös Hyvinkäällä kostotoimet kiihtyivät suurimpien joukkoon koko maassa. Kaikkiaan punaisia teloitettiin koko maassa lähes 8 000.

Miten kävi Thoméitten surmaajan Lauri Karan? Sodan lopussa hän

joutui valkoisten vangiksi. Mutta varsinaisista surmatöistään häntä ei tunnustettu ennen kuin onnistui karkaamaan ja pakenemaan rajan yli itään. Siellä hän sai sotilas-koulutuksen ja osallistui taisteluihin kenraali Judenitsin Pietariin hyökkäviä joukkoja vastaan. Kara kaatui lokakuussa 1919 näissä taisteluissa.

Jälkimmäisiä

Karan lentävällä osastolla ei ilmeisesti ollut mitään tarkempaa tietoa siitä, keitä heidän Vihdin työväentalosta sieppaamansa porvarit olivat. Eikä ole ainoatakaan todistetta siitä, että Kara olisi komennettu surmaamaan valkoisia ja siten teuttamaan ”punaisen johdon veristä suunnitelmaa”. Punaisten johdanto tuomitsi väkivallantyytöt, mutta se jäi vain sanoiksi. Kara saikin koko ajan jatkaa tehtävissään.

Pohtiessaan Karan ryhmän motiiveja verisille otteilleen Paavilainen päätyi siihen, että kysymys oli ”sodan villitsemästä nuorten miesten sakista, joka miehisessä voimaintunnonsa mellasti oman mielensä mukaan”. Tämä tuntuu uskottavalta. Mutta silloin ei voi välttää ajatusta, että sen taustalla vaikutti työväenliikkeen vuosia harrastama vihapuhe porvarillisia riistäjiä ja epäoikeudenmukaisuutta kohtaan. Syksyllä 1917 se oli vielä kiihtynyt.

Punaisten ja valkoisten terroristia ja surmatöistä on saatu paljon kvantitatiivista tietoa. Se on kuitenkin kovin kyseenalainen tapa verrata tekijäin motiiveja. Teot suoritettiin niiden tietojen varassa, mitä ajan tietolähteet antoivat. Ne olivat pääosin huhuja, ja vielä usein kovin liioiteltuja, eivät tutkimusten tuloksia.

Kolme kuukautta ennen kapi-

naa pidetyissä eduskuntavaaleissa sosiaalidemokraatit olivat saaneet 92 paikkaa ja Santeri Alkion johtama Maalaisliitto 26 paikkaa. Alkio katsoi puolueensa olevan lähinnä vasemmistolainen talonpoikaipuolue. Hän oli kovin kriittinen porvaripuolueita kohtaan. Vasta marraskuun suurlakon väkivaltaisuuksien jälkeen hän lähentyi jälkimmäisiä.

Helsinkiin sodan ajaksi jäämään joutuneen Alkion päiväkirjat kertovat, että kapinan aloittaminen oli hänelle yllätys, pettymys ja suuri rikos. Sama käsitys hallitsee myös toisen pääkaupunkiin jääneen liberaalin, Juhani Ahon, päiväkirjaa *Hajamietteitä kapinaviikoilta*.

Maalaisliiton kanssa sosiaalidemokraateilla olisi ollut selvä enemmistö yhteiskunnallisten tavoitteitensa ajamiseksi. Suomi olisi hyvin voinut heidän yhteistyöllään lähteä 1920-luvulla rakentamaan hyvinvointiyhteiskuntaa, olimmehan vuoden 1917 päättyessä sillä tiellä pidemmällä kuin Ruotsi. Täällä oli päätetty kunnallisesta yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta ja kahdeksan tunnin työpäivästä. Svinhufvudin senaatti oli jo ennen kapinan aloittamista antanut eduskunnalle lakiesityksen torpparien vapauttamisesta. Itsenäisyyssjulistuksessa se oli todennut Suomen tasavallaksi.

Jos Edvard Gylling, Kullervo Manner, O.V. Kuusinen, Yrjö Sirola ja kumppanit olisivat jättäneet tarttumatta aseisiin, he olisivat olleet 1920-luvulla tasavaltalaisen Suomen ministereitä. Joku heistä olisi saattanut viettää kesäänsä Naantalissa Kultarannassa.

Kapinan aloittamisessa hämmästyttää sen tavattoman heikko valmistelu. Johtajilla ei ollut min-

käänlaista kokemusta maan hallinnosta. Thomén veljesten kohtalokin osoittaa, että he eivät hallinneet lainkaan joukkojaan. Punaisen armeijan ja järjestysvallan valmistelut olivat aivan alkutekijöissään.

Suomelle kohtalokasta oli, että sosiaalidemokraattinen puolue ei hajonnut radikaaliin ja maltilliseen siipeen, kuten Ruotsissa. Siinä tapauksessa kapinaa ei olisi edes syntynyt. Mutta vanha työväenpuolue oli heikoissa käsissä ja liian lumoutunut marxilaisesta ideologiasta sekä työväenliikkeen yhtenäisyyden ensisijaisuudesta. Sen johtajat tervehtivät ilolla Leninin vallankumousta, kun Ruotsissa Hjalmar Brantingin johtamat toverit olivat aivan eri mieltä. Ruotsin sosiaalidemokraattien johdolle Leninin vallankumous ja kapina Suomessa olivat rikoksia demokratiaa vastaan.

Viime vuosikymmenien historiakeskustelussa on korostettu valkoista terroria ja vähätelty punaista. Takana on ilmeisesti ollut pyrkimys vahvistaa kansan yhtenäisyyttä Neuvostoliiton uhkaa vastaan ja toisaalta korostus heijastaa sosiaalidemokratian keskeistä otetta maan politiikassa. Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -romaanilla on siinä ollut suuri merkitys. Sitä taustaa vasten Linnaa voisi jopa kutsua kansallisromantikoksi. Hän puhui punaisten puolesta siinä kuin Runeberg Suomen sodan sotilaitten.

Valkoisten valtiorikosoikeuksia on paljon moitittu, ja aiheesta. Ne joutuivat työskentelemään liian nopeasti ja puutteellisten tietojen varassa. Myöhemmin on yleisesti päädytty siihen, että vain johtajat ja raskaisiin rikoksiin syyllistyneet olisi pitänyt tuomita ja muut

päästää vankileireiltä vapaiksi. Tätä ajatellessa tulee mieleen tämänpäiväinen suhtautuminen turvapaikanhakijoihin. Sen mukaanhan jokaista pakolaista on kohdeltava yksilönä. Sitähän yritettiin vangittuihin punaisiin. Käytännössä se vain osoittautui mahdottomaksi.

Oikeudenmukaista ei ollut sekään, että valkoisten rikokset jätettiin tuomitsematta. Mutta Lauri Karan ja kumppanien luomassa vihan ilmapiirissä maan vapauttajien tuomitseminen olisi ollut mahdotonta.

Kaiken kaikkiaan täytyy todeta, että kapinan aloittaminen oli suurin virhe, mitä itsenäisyysaikamme politiikassa on tehty. Se esti työväenliikkeen johtaja-aseman itsenäisyyden ensi vuosikymmeninä ja vaati kymmeniä tuhansia ihmishenkä. Se oli vanhan työväenliikkeen konkurssi. Onneksi sen raunioille pystyttiin rakentamaan vahva edistyksellinen sosiaalidemokraattinen puolue.

Paavilaisen hieno analyysi yhden perheen tragediasta avaa näkökulman koko traagiseen tapahtumasarjaan ja sen kohtalokkaiisiin seurauksiin.

Kirjoittaja on professori (emeritus) ja entinen *Kanava*-lehden päätoimittaja.